

*Андрухів О. І.,**доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права**Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ В РАДЯНСЬКУ ЕПОХУ

Анотація. У статті розкривається аксіологічний зміст радянської політики у сфері шлюбно-сімейних взаємин і зокрема вирішення питання дитячої безпритульності та бездоглядності. Встановлено, що дитини в радянському законодавстві доцільно розглядати в кількох аспектах. По-перше, після 1917 р. сформувався традиційний радянський підхід до людських цінностей як другорядних категорій на шляху побудови комунізму, а міцна сім'я навіть названа «буржуазним рудиментом». По-друге, у 1924 та 1959 рр. були ухвалені Декларації прав дитини, норми яких показово виконувалися в СРСР та окремих республіках. По-третє, права дитини необхідно розглядати нерозривно з правами вагітних жінок та молодих матерів. По-четверте, заходи масового терору, голодомори, війна були як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами порушення прав дітей. Формальне бажання підвищити правовий статус і свободу жінки мало на меті реалізувати чітку ідеологічну програму виховання дітей і, відповідно, призвело до поширення дитячої безпритульності та бездоглядності. Особливий вплив на розвиток сімейних цінностей, ставлення матерів до дітей, а відповідно формування джерела дитячої безпритульності та бездоглядності мала норма про рівні права на працю чоловіків та жінок. Радянська влада цим нововведенням переслідувала винятково практичні інтереси.

В умовах радянсько-німецької війни норми права, які регулювали шлюбно-сімейні та статеві відносини, не змінювалися. Їхньою характерною рисою і надалі залишався карально-репресивний зміст. Єдині зміни, що мали місце, відповідали вимогам воєнного часу. Застосовуючи практику видання надзвичайних законів, що обмежували дію чинних нормативно-правових актів, радянська влада ефективно регулювала суспільні і правові відносини в республіках. Формально-декларативним було голосування делегацій УРСР, БРСБ та СРСР у 1959 р. за Декларацію прав дитини. Це з одного боку засвідчило позитивне схвалення радянським керівництвом задекларованих у ній норм. З іншого боку, жодних практичних кроків на шляху реалізації прав неповнолітніх не було вжито. Одночасно з забезпеченням початкової освіти, впровадженням елементарних соціальних і гуманітарних стандартів на законодавчому рівні не закріплювалися загальні й основоположні права – заборона дитячої праці, право на національну самоідентифікацію. Новонароджена чи малолітня дитина не усвідомлювала своєї приналежності до окремої національності, але батькам, які це розуміли, заборонялося проявляти політичне вільнодумство.

Констатовано, що правам неповнолітніх дітей, в радянському законодавстві достатньо уваги, але всі заходи, в тому числі й на законодавчому рівні не передбачали гуманізації суспільних відносин, а інститут сім'ї і неповнолітні розглядалися виключно з метою посилення ідеологічного тиску.

Ключові слова: аксіологія, безпритульні, бездоглядні, радянська держава, правова система, законодавство.

Постановка проблеми. Вивчення проблеми дитячої безпритульності та бездоглядності з точки зору аксіології права важливе, оскільки цінності права є загальнолюдськими. Слушною є думка професора О. Бандури про те, що «для права найвищою цінністю є збереження суспільства та життя кожного його члена», а цінністю є людина, її життя, рід, які визначають існування всього суспільства [1, с. 46]. В цьому контексті, досліджуючи радянську правову спадщину, слід зауважити, що радянська система права опиралася на жорстку соціалістичну ідеологію, яка лише декларувала права людини. Натомість питання безпритульності та бездоглядності є складовими загальної системи цінностей, що формують право, свідчать про його громадянський характер і соціальну спрямованість.

Для радянської системи права сім'я та неповнолітні не були ключовими ціннісними орієнтирами. Побудова комунізму не передбачала проведення активної гуманітарної політики, натомість всіляко руйнувала духовні цінності сім'ї, які підтримувала церква. Можна однозначно стверджувати, що в перші роки після встановлення радянської влади офіційна ідеологія відкидала особисті людські цінності, зокрема й право на сім'ю. Адепти марксизму і комунізму вбачали в міцних родинних стосунках основу буржуазних відносин, які суперечили інтересам комуністичного суспільства. За таких умов, як зазначалося в попередніх підрозділах, закладалися підвалини до поширення дитячої безпритульності та бездоглядності.

З огляду на зазначене, актуальним видається дослідження ціннісної складової дотримання прав дітей, зокрема бездоглядних та безпритульних в СРСР та УРСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою нашого дослідження стали праці О. Бандури, О. Бондаренко, Н. Борисової, Л. Васильєвої, В. Голдмана, В. Лазарєва, К. Левченка, С. Немировського, А. Носкової, М. Перової, М. Рубжаєвої, А. Федорова, Н. Черняєвої, С. Чуйкіної та ін.

Постановка завдання. У статті визначається аксіологічний зміст радянської політики у сфері шлюбно-сімейних взаємин і зокрема вирішення питання дитячої безпритульності та бездоглядності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права дитини в радянському законодавстві доцільно розглядати в кількох аспектах. По-перше, після 1917 р. сформувався традиційний радянський підхід до людських цінностей як другорядних категорій на шляху побудови комунізму, а міцна сім'я навіть названа «буржуазним рудиментом». По-друге, у 1924 та 1959 рр. були ухвалені Декларації прав дитини, норми яких показово виконувалися в СРСР та окремих республіках. По-третє, права дитини необхідно розглядати нерозривно з правами вагітних жінок та молодих матерів. По-четверте, заходи масового

терору, голодомори, війна були як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами порушення прав дітей.

З огляду на такі різносторонні підходи як у правотворенні, так і в процесі формування цілісної системи цінностей слід погодитися з думкою сучасних науковців про те, що радянська правова ідеологія перших років після встановлення радянської влади характеризувалася двома підходами:

1) декларативним прагненням досягнути рівності можливостей чоловіків і жінок у професійному плані та рівної відповідальності в сімейному житті і батьківстві;

2) принципова відкритість публічних дискусій про сім'ю, кохання, секс [16; 20].

Російські дослідниці А. Носкова та М. Рабжаєва виокремлюють три моделі радянської політики у сфері регулювання сімейних відносин: «постреволюційна» (1917–1926 рр.); «сталінська» (1926–1953 рр.); «радянська соціальна» (1954–1991 рр.) [10, с. 155; 17, с. 92]. Дві з них хронологічно співпадають з межами нашого дослідження, а тому вважаємо доцільним коротко проаналізувати «сталінську» та «радянську соціальну» моделі сімейної політики.

Власне «постреволюційна» модель є найбільш суперечливою, оскільки в той час сімейні цінності і права жінки-матері були повністю нівельовані. Революційні події 1917 р. відбулися не лише під гаслами економічних і політичних перетворень, а й перебудови біологічних, тілесних основ життя соціуму. Сім'я і приватне життя громадян стали важливими об'єктами модернізаційних програм радянської влади [19, с. 56]. Згідно з офіційною радянською ідеологією початку 1920-х рр., буржуазна сім'я повинна була «відмерти», поступившись місцем вільному союзу чоловіка і жінки, заснованому на взаємній любові і повазі.

Основою комуністичного розуміння сім'ї та сімейних цінностей було те, що вони мають бути «цивілізованими» або такими, що засновуються на взаємній повазі і перетворюються з сексуального партнерства – у «союзи-дружби» [15, с. 201]. Ці ідеї знайшли своє відображення в «Маніфесті Комуністичної партії», де передбачалося можливе «скасування сім'ї» як буржуазного інституту [15, с. 201]. Зумівши успішно здійснити революцію в Росії, комуністи спробували на практиці втілити ці аспекти. Наслідком цього мало стати позбавлення жінки «хреста материнства» і переадресувати на користь держави частину турбот щодо виховання дітей [15, с. 201]. На нашу думку, така політика радянської влади була утопічною. Окрім того, бажання сформувати цілісну інфраструктуру громадських і державних закладів передбачало значні матеріальні витрати і задіяння людських ресурсів.

Усі згадані ідеологеми лобювалися на законодавчому рівні. Керівництво компартії цілою низкою нормативно-правових актів задекларували для жінок-матерів та їх дітей низку прав і привілеїв, яких не було ні в дореволюційному законодавстві, ні в законодавствах Західних країн того часу.

Сімейний кодекс 1918 р. скасував відмінність між законнародженими і незаконнародженими дітьми, зафіксував рівність подружжя і встановлював взаємні аліментні обов'язки дітей і батьків [6, ст. 28]. Цим кодексом створено сукупність цивільних суб'єктів чоловік, дружина, дитина, які змінювали поняття «сім'я». Такий негативний контекст мав і позитивні наслідки: утвердження права дитини на піклування з боку батьків [19, с. 60].

Сучасний дослідник А. Фьодоров зауважує, що на першому Всеросійському з'їзді з охорони дитинства 1–8 лютого 1919 р. уперше на найвищому рівні заговорили про кризу інди-

видуальної сім'ї та про потребу застосування комуністичного виховання дитини з перших років життя через мережу дитячих будинків для всіх дітей [18, с. 179]. Так формувалася ідеологія колективного виховання, у рамках якої кардинально змінився аксіологічний підхід до розуміння сім'ї, батьківства, правового статусу батьків і дитини. Основним аргументом слугувала думка про те, що «радянську людину» можна виховати належним чином лише, коли вона перебуває в будинках-комунах, харчується у фабриках-кухнях, вільний час проводить в робітничому клубі або парку відпочинку, має можливість займатися творчістю і самоосвітою, у той час поки діти отримують ідеологічно правильне навчання і виховання [13, с. 54].

Отже, радянська влада, паралельно з кардинальною зміною суспільної та економічної сфер, впливала на інститути сім'ї та материнства. Формальне бажання підвищити правовий статус і свободу жінки мало на меті реалізувати чітку ідеологічну програму виховання дітей і, відповідно, призвело до поширення дитячої безпритульності та бездоглядності.

Головним ідеологом нововведень радянської влади у сфері регулювання сімейних та статевих відносин була А. Коллонтай, яка запропонувала теорію «вільного кохання» [14, с. 45–81]. Основною ідеєю цієї концепції була теза, що «гарна дружина сама підбирає відповідну кохану своєму чоловікові, а чоловік рекомендує дружині своїх товаришів!» [7, с. 211]. Одночасно держава активно впроваджувала різноманітні практики соціальної підтримки матерів і неповнолітніх дітей. Єдиним способом виконати зобов'язання щодо звільненню жінок від сімейної рутини було залучення їх до промислового виробництва, що власне і відбулося на початку 1930-х рр.

Новим етапом у формуванні ціннісних ідеологем радянської влади став 1926 р., коли було ухвалено «Кодекс законів про шлюб, сім'ю та опіку», у якому розширено права жінок, зокрема гарантовано право на працю, а також можливість претендувати на половину майна у випадку розлучення [9, с. 92]. Один із превентивних заходів запобігання розлученню, абортів і загалом підвищенню рівня соціальної відповідальності, стало збільшення віку жінок, які могли вступати в шлюб, – з 16 до 18 років [11].

Кодекс Законів про шлюб і сім'ю вплинув на інститути опікунства. Однак ці зміни відбувалися винятково у негативному ключі, оскільки на законодавчому рівні було закріплено ідеї 1917–1918 рр. про суспільне виховання та створення «фабрик дітей» [13, с. 53]. На нашу думку, такі кроки свідчили про те, що компартії не вдалося ліквідувати вплив патріархальної сім'ї та звичаєво утверджених форм сімейного виховання, які не відповідали радянській ідеології. З іншого боку, існуючі дитячі будинки та пенітенціарні установи для неповнолітніх не справлялися з потоком безпритульних, не вистачало ані коштів, ані належних побутових умов.

Особливий вплив на розвиток сімейних цінностей, ставлення матерів до дітей, а відповідно формування джерела дитячої безпритульності та бездоглядності мала норма про рівні права на працю чоловіків та жінок. Радянська влада цим нововведенням переслідувала винятково практичні інтереси, оскільки в промисловості не вистачало робочих рук, а з огляду на процес розкуркулення сільського населення, яке було джерелом пролетаріату в роки НЕПу, на межі 1920–1930-х рр. відчувалася нестача робочої сили. Американська дослідниця В. Голдман підрахувала, що упродовж першої п'ятирічки в промисловість прийшло 2,3 мільйона працівників, з яких 1 мільйон – жінки, а у роки Голодомору 1932 і 1933 рр. вони були

єдиним джерелом людських ресурсів на виробництві: 100 відсотків усіх новоприйнятих працівників у 1933 р. були жінки [21].

Для УРСР питання залучення жіноцтва до промислового виробництва було особливо гострим, оскільки, окрім Голодомору, 1930-ті рр. стали часом масових репресій, які призвели до вилучення з виробництва чоловічого ресурсу. З іншого боку, активне залучення жінок у виробництво призвело до різкого падіння народжуваності.

Саме в 1930-ті рр. права дитини вперше закріплено у Конституції СРСР та союзних республік, зокрема й УРСР. У ст. 11 Конституції УРСР 1937 р. задекларовано право на державну охорону інтересів дитини [2, с. 89]. Однак цей захист не був чітко визначеним і врегульованим. Тому погоджуємося з тезою сучасної дослідниці Н. Борисової, що, «будучи прогресивним кроком в конституційному забезпеченні прав дитини, державна охорона інтересів матері і дитини діє винятково як гарантія, спосіб забезпечення жінці рівних прав з чоловіком в усіх галузях господарського, державного, культурного і суспільно-політичного життя» [3, с. 104].

В умовах радянсько-німецької війни норми права, які регулювали шлюбно-сімейні та статеві відносини, не змінювалися. Їхньою характерною рисою і надалі залишався карально-репресивний зміст. Єдині зміни, що мали місце, відповідали вимогам воєнного часу. Застосовуючи практику видання надзвичайних законів, що обмежували дію чинних нормативно-правових актів, радянська влада ефективно регулювала суспільні і правові відносини в республіках.

Закономірно, що війна найбільше вплинула на демографічну ситуацію, а тому було вжито низку заходів для стимулювання народжуваності. 8 липня 1944 р. видано Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і самотнім матерям, посилення охорони материнства і дитинства, про встановлення почесного звання «Мати героїня» і заснування ордена «Материнська слава» і медалі «Медаль материнства» [12].

Указ чітко врегулював правову силу шлюбу, який, будучи зареєстрований державним органом, надавав подружжю реальних прав та зобов'язань. Особи, які перебували в шлюбних стосунках до видання указу, могли оформити свої відносини шляхом реєстрації шлюбу із зазначенням фактичного терміну спільного проживання. Самотні матері втратили право звертатися до суду з метою встановлення батьківства та сплати аліментів для утримання дитини. У такому випадку всю допомогу матерям-одиначкам здійснювала держава [4, с. 68].

Однією з новел Сімейного кодексу було спрощення процесу реєстрації дитини матір'ю-одиначкою. Новонародженого записували під прізвищем матері, а по батькові – за вказівкою матері [12]. Законом передбачалося, що чоловік, якого жінка назвала батьком дитини, мав місяць часу на спростування її заяви, у протилежному випадку його ім'я вписували в книгу реєстру новонароджених [11, ст. 29]. Якщо жінка називала одразу кілька чоловіків, обов'язки батьківства не розподілялися між усіма, як це було за законом 1918 р., а делегувалися одному. Недоліком слід вважати те, що не передбачалося процедури обрання чоловіка, відповідального за сплату аліментів «незаконнонародженій» дитині.

Закон передбачав і низку обмежень. Запроваджено податок для малосімейних родин (мали одного або двох дітей) і збільшено податок для холостяків і бездітних. На нашу думку, останні обмеження не були ефективними засобами подолання низької народжуваності. Накладаючи додаткові податки, влада

ще більше погіршувала матеріальне і соціальне становище подружжя, яке навіть у разі появи дитини часто від неї відмовлялося через неможливість забезпечити виховання та навчання.

У результаті створення Організації Об'єднаних Націй (ООН) відбулося реформування міжнародно-правових норм, які регулювали права людини, зокрема й дітей. Загальну декларацію прав людини було прийнято у 1948 р., а робота над проектом Декларації прав дитини розпочато лише у 1957 р., а ухвалено у 1959 р. [5]. Це був перший документ, який ухвалено одночасно, що свідчило про його моральний авторитет у світі [8].

Те, що делегації СРСР, УРСР та БРСР проголосували за Декларацію, засвідчило позитивне схвалення керівництвом задекларованих у ній норм. Слід відзначити, що положення згаданої Декларації були більш досконалими й чіткими, як норми Женевської декларації 1924 р. Особливістю Декларації 1959 р. було те, що у ній не лише зафіксовано загальні життєві потреби дитини, а й потреби у любові та розумінні; дотриманні родинної єдності; допомоги вагітним і молодим матерям; проголошено право на ім'я і національність, безкоштовну і обов'язкову початкову освіту; заборонено дитячу працю тощо [5].

Однак, проголосувавши за ці пункти, в СРСР не поспішили їх дотримуватися. Одночасно з забезпеченням початкової освіти, впровадженням елементарних соціальних і гуманітарних стандартів на законодавчому рівні не закріплювалися загальні й основоположні права – заборона дитячої праці, право на національну самоідентифікацію. Новонароджена чи малолітня дитина не усвідомлювала своєї приналежності до окремої національності, але батькам, які це розуміли, заборонялося проявляти політичне вільнодумство. Позитивним моментом було те, що ухвалення Декларації співпало з добою «хрущовської відлиги», а тому визнання дітей як правових суб'єктів і проголошення виняткового права на опіку і правовий захист мали шанс бути реалізованим у радянському законодавстві, принаймні, частково.

Висновки. Таким чином, сімейним цінностям, правам неповнолітніх, а також безпритульних та бездоглядних дітей, відводилось важливе місце в системі радянського права та комуністичної ідеології. Їх реалізація мала два чітких підходи, які були кардинально протилежними один до одного, але зберігали спільну ідеологічну платформу. Якщо у 1920-х рр. сімейні цінності були об'єктом тиску з боку радянської влади нарівні з релігією, а права дітей, матерів і безпритульних – декларативними, то у 1930-х рр. влада повернулася до концепції міцної сім'ї з одночасним визнанням рівноправного статусу жінки. Однак, останній поширювався лише на трудові відносини. Бажання вплинути на виховання неповнолітніх супроводжувалося зменшенням ролі батьків у виховному процесі, погіршенням їх матеріального становища і, відповідно, провокувало явище дитячої безпритульності.

Література:

1. Бандура О. О. Аксиологія права як складова філософії права. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. № 1–2. С. 45–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmp_2015_1-2_6
2. Бондаренко О. А. Права и свободы ребенка в конституционном законодательстве Советского государства. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5 : Юриспруденция*. 2016. № 2(31). С. 88–92. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/prava-i-svobody-rebenka-v-konstitutsionnom-zakonodatelstve-sovetskogo-gosudarstva>
3. Борисова Н. Е. Конституционные основы правового положения несовершеннолетних в Российской Федерации: Проблемы теории и практики : дисс. ... д-ра юрид. наук. М., 2005. 379 с.

4. Васильева Л. Е. Особенности развития семейного права СССР в области охраны материнства и детства в 1930 – 40-е гг. *Известия Саратовского университета. Серия : Экономика. Управление. Право.* 2007. Т. 7. Вып. 2. С. 67–69. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/osobennosti-razvitiya-semeynogo-prava-sssr-v-oblasti-ohrany-materinstva-i-detstva-v-1930-40-e-gody>
5. Декларация прав дитини. Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384
6. Кодекс законов об актах гражданского состояния, брачном, семейном и опекунском праве (принят ВЦИК 16.09.1918). URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_363.htm
7. Лазарев В. В. Пробелы в праве и пути их устранения. М., 1974. 184 с.
8. Левченко К. Двадцять років Конвенції ООН про права дитини URL: <http://khpg.org/index.php?id=1258983351>
9. Немировский Э. Я. Советское уголовное право. Часть общая и особенная. Изд. 2-е изм. и доп. Одесса, 1926. 363 с.
10. Носкова А. В. Эволюция государственной семейной политики в России: от советских к современным моделям. *Вестник МГИМО Университета.* 2013. № 6(33). С. 155–159.
11. О введении в действие Кодекса законов о браке, семье и опеке (вместе с Кодексом) : Постановление ВЦИК РСФСР от 19.11.1926. URL: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sss6679.htm>
12. О введении в действие Кодекса законов о браке, семье и опеке (вместе с Кодексом) : Постановление ВЦИК РСФСР от 19.11.1926 URL: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sss6679.htm>
13. Об увеличении государственной помощи беременным женщинам и одиноким матерям, усилении охраны материнства и детства, об установлении высшей степени отличия – звания «Мать-героиня» и учреждении ордена «Материнская слава» и медали «Медаль материнства»: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 8 июля 1944 г. Система ГАРАНТ. URL: <http://base.garant.ru/186976/#ixzz5r5QWdLcjhttp://base.garant.ru/186976/>
14. Перова М. А. Власть о несовершеннолетних гражданах: детство в семейной политике советской России 1917-1930-х гг. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Социально-гуманитарные науки».* 2016. № 4. Том 16. С. 50–57. URL: <https://vestnik.susu.ru/humanities/article/view/5632>. DOI: 10.14529/ssh160407
15. Перова М. А. Власть о несовершеннолетних гражданах: детство в семейной политике советской России 1917–1930-х гг. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Социально-гуманитарные науки».* 2016. № 4. Том 16. С. 50–57. URL: <https://vestnik.susu.ru/humanities/article/view/5632> ; DOI: 10.14529/ssh160407
16. Постанови виконаноу обласної Ради депутатів трудящих. 13 червня – 31 липня 1945 р. ДАЛО (Державний архів Львівської області). Ф. Р-2022. Оп. 1. Спр. 1808. 312 арк.
17. Пушкарёв А., Пушкарёва Н. Ранняя советская идеология 1918–1928 годов и «половой вопрос» (о попытках регулирования социальной политики в области сексуальности) *Советская социальная политика 1920–1930-х годов: идеология и повседневность* / под ред. П. Романова и Е. Ярской-Смирновой. М.: ООО «Вариант», ЦСПГИ, 2007. С. 199–227.
18. Рабжаева М. Семья в русском обществе: исторический и социокультурный анализ. URL: <http://www.gender-cent.ryazan.ru/rabzhaeva1.htm>
19. Рабжаева М. В. Историко-социальный анализ семейной политики в России XX века. *Социологические исследования.* 2004. № 6. С. 89–97.
20. Федоров А. Н. Охрана материнства и детства в советской России в условиях революции и гражданской войны (1917–1920 гг.). *Научные ведомости Белгородского государственного университета.* 2009. № 9(64). С. 175–182.
21. Черняева Н. Идеология семейных ценностей: повторяем пройденное. *Parallel.* 2010. № 2(37). С. 54–65. URL: http://www.intelros.ru/pdf/60_paralel/37/9.pdf
22. Чуйкина С. «Быт неотделим от политики»: Официальные и неофициальные нормы половой морали в советском обществе 1930–1980-х годов. В *поисках сексуальности* : сборник статей / под ред. Е. Здравомысловой и А. Темкиной. СПб., 2002. URL: <https://www.academia.edu/5908090/>
23. Goldman Wendy Z. Women, the State and the Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917–1936. New York : Cambridge University Press, 1993. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511665158>

Andruxhiv O. Axiological approach to determining the rights of minors in the Soviet era

Summary. The article reveals the axiological content of Soviet policy in the field of marital and family relations and in particular the solution of the issue of child homelessness and neglect. It is established that children in Soviet law should be considered in several aspects. First, after 1917, the traditional Soviet approach to human values was formed as a secondary category on the path to building communism, and a strong family was even called a «bourgeois rudiment». Secondly, in 1924 and 1959 the Declarations of the Rights of the Child were adopted, the norms of which were demonstratively observed in the USSR and individual republics. Third, the rights of the child must be considered inseparable from the rights of pregnant women and young mothers. Fourth, measures of mass terror, famines, and war were both objective and subjective factors in the violation of children’s rights. The formal desire to increase the legal status and freedom of women was aimed at implementing a clear ideological program of child rearing and, accordingly, led to the spread of child homelessness and neglect. The norm on equal rights to work for men and women had a special impact on the development of family values, the attitude of mothers to children, and, accordingly, the formation of a source of child homelessness and neglect. With these innovations, the Soviet government pursued exclusively practical interests.

During the Soviet-German war, the rules of law governing marital, family and sexual relations did not change. Their characteristic feature continued to be punitive and repressive content. The only changes that took place met the requirements of wartime. Applying the practice of issuing emergency laws that limited the effect of current regulations, the Soviet government effectively regulated social and legal relations in the republics. The voting of the delegations of the USSR, BRSB and the USSR in 1959 for the Declaration of the Rights of the Child was formally declarative. On the one hand, this showed the positive approval of the Soviet leadership of the norms declared in it. On the other hand, no practical steps have been taken to realize the rights of minors. Simultaneously with the provision of primary education, the introduction of basic social and humanitarian standards at the legislative level did not enshrine the general and fundamental rights – the prohibition of child labor, the right to national self-identification. A newborn or young child was unaware of belonging to a particular nationality, but parents who understood this were prohibited from exercising political free-thinking.

It was stated that the rights of minors were sufficiently addressed in Soviet law, but all measures, including at the legislative level, did not provide for the humanization of social relations, and the institution of the family and minors was considered solely to increase ideological pressure.

Key words: axiology, homeless, neglected, Soviet state, legal system, legislation.